

Italië, van "zwakke" naar "sterke" staat

Freddy De Pauw

Silvio Berlusconi domineert het Italiaanse politieke debat sinds hij op 26 januari 1994 "het terrein betrad", zoals dat in sporttermen wordt gezegd. Die dag trad de "squadra", de ploeg, Forza Italia in de competitie als een goed voorbereide creatie van de reclamefirma "Publitalia", onderdeel van Berlusconi's zakenrijk Fininvest.

Forza Italia werd voorgesteld als de onderneming van een succesrijk zakenman om zijn succesvolle methodes uit het zakenleven in "de politiek" te introduceren. De onthullingen over de omvang en het systematisch karakter van "Tangentopoli", de smeergeldaffaires, hadden een duidelijke meerderheid van de Italianen ervan overtuigd dat "de politiek rot was". Het ging immers niet om een lange reeks occasionele "affaires", dat was tot dan toe als een verdraagbare evidentie aanvaard, maar om een systeem waarbij de betaling van commissie vaak hoofddoel werd van transacties. De regeringspartijen waren zo sluw geweest ook oppositiepartijen bij dit systeem te betrekken. Door de politieke crisis van 1992-1993 kwam daarmee niet alleen hun geloofwaardigheid, maar ook die van de belangrijkste oppositiepartij, de Democratische Partij van Links (PDS), in het gedrang.

Het opzettelijk beklemtoonde "a-politieke" karakter van Forza Italia wou dus verder gaan dan een alternatief voor de politieke partijen die dertig jaar lang de regering domineerden, voorop de "Democrazia Cristiana" en de socialistische PSI. Silvio Berlusconi trad naar voren als een beheers-alternatief voor de gediscredeerde "politiek". De staat zou aangepakt worden als een onderneming.

Hier lag een eerste reden voor het succes van Forza Italia en Berlusconi bij de verkiezingen van maart 1994. Berlusconi was geen politicus, wat een enorme troef was in het opkomende "anti-politieke" klimaat. Zijn experts van Publitalia en zijn opiniepeilers hadden het terrein grondig verkend zoals ze dat gewoon waren met andere reclamecampagnes. Een verkiezingsprogramma

werd opgevat in termen van een "markt" verkennen, de "vraag" bestuderen en daarop inpikken. Door de populariteit van voetbal, het imago van Berlusconi als voetbalboss van AC Milan en het feit dat voetbal een tastbare cement van nationale trots was, werd geopteerd voor een "squadra" met een "voorspits" (Berlusconi), terwijl voor Forza Italia (dé voetbalkreet) de bijbenaming "azzurri" (donkerblauw, de kleur van de nationale voetbalploeg), werd gekozen.

Maar ook de structuur van deze beweging leert ons veel over het democratisch gehalte ervan. Forza Italia bestaat uit "clubs" van "supporters". Er wordt zelfs de schijn niet opgehouden van enige vorm van interne democratie of zelfs maar inspraak. De beslissingen worden genomen door de "duce", de baas, en zijn raad van bestuur. Ook dat is natuurlijk de ondernemingsstructuur overgeënt op het beheer van de staatszaken.

Een eerste reden voor het succes van deze onderneming was dus het zogenaamde a-politiek karakter op zichzelf. Géén politicus zijn was een enorme troefkaart.

Er waren ook de mirakelbeloften van Berlusconi (één miljoen nieuwe arbeidsplaatsen; na acht maanden regering Berlusconi waren er bijna 400.000 minder). Maar vooral het feit dat hij de middelen had om die als geloofwaardig te verkopen via zijn drie nationale tv-zenders. Deze zenders bereiken ongeveer de helft van het kijkerspubliek; zij halen een groot deel van die kijkers bij deze helft van de Italianen die geen krant lezen en voor hun informatie zo goed als volledig op tv aangewezen zijn. Het belang daarvan kan moeilijk overschat worden.

Dat bleek bij voorbeeld door het gemak waarmee Berlusconi kon doen vergeten dat hij een zeer typisch produkt was van wat "il vecchio" (het oude systeem) werd genoemd. Ook het bezit van drie tv-zenders had hij te danken aan het "vecchio" CAF-systeem - naar Craxi, Andreotti en Forlani, de kopstukken ervan. Zelfs het door Berlusconi toegegeven feit dat hij indertijd lid was van de loge P2, werd door een meerderheid niet geloofd. Ook omdat een meerderheid onbewust liever het "vechhio" wou vergeten. De "a-politieke" Berlusconi speelde daar bijzonder handig op in. Er werd weinig gesproken over het oude systeem omdat een groot deel van de Italiaanse kiezers toch wel met het knagend gevoel zat medeplichtig te zijn aan dat oude systeem. De CAF-lui hadden zovele jaren een parlementaire meerderheid doordat ze veel kiezers via cliëntelistische praktijken aan zich konden binden. "Tangentopoli" werd geduld zolang veel Italianen de indruk hadden dat ze er

zelf beter van werden, vaak niet beseffend dat wat bewindvoerders hen voorstelden als gunsten in feiten hun rechten waren. De crisis van dit cliëntelistische systeem werkte als katalysator bij de politieke crisis van 1992-1993.

Tegenstand

De operatie Berlusconi had tot nog toe een andere sterke troef: de zwakte van de tegenstanders. De kern van die tegenstand is de "Democratische Partij van Links) (Partito Democratico della Sinistra, PDS), ontstaan op de ontbinding van de communistische PCI. De oprichting van de PDS begin 1992 ging wel gepaard met een scheuring, waarbij een deel van de linkervleugel met enkele resten van uiterst-links (hoofdzakelijk Democrazia Proletaria) de Partij voor Communistische herstelling (Rifondazione Comunista) oprichtte. De PDS behield echter het gros van de PC I-infrastructuur en van, zeer belangrijk, de syndicale troepen in de CGIL.

De PCI was bij haar verdwijning echter reeds een partij in verregaande staat van sociaaldemocratisering. Dat proces werd na de oprichting van de PDS nog versneld omdat er door de verdwijning van de PSI een vacuüm ontstond en door de afsplitsing van Rifondazione.

Er stonden geen remmen meer op de al tientallen jaren aan gang zijnde sociaaldemocratisering. Dat werd erg duidelijk toen de PDS in 1993 een belangrijke pijler werd van de regering van Carlo Azeglio Ciampi, een "technocraat" van de nationale bank die uitpakte met een nieuw soberheidsprogramma. Desondanks speelde de PDS-leiding begin 1994 met het idee deze Ciampi naar voren te schuiven als de kandidaat-premier van de "Progressisti", het kartel rond de PDS waaraan ook Rifondazione deelnam. Rechtse strekkingen in de PDS suggereerden nog een stapje verder te gaan en de partij te liquideren om plaats te maken voor een "democratische partij" naar Amerikaans (Clinton)model.

De PDS-leiding moest echter ook rekening houden met de syndicale basis die zich vanaf 1992 elke herfst krachtig manifesteerde. De grote woede kwam er in 1992 nadat de syndicale leiders op 31 juli, de dag voor nagenoeg alle Italianen met vakantie vertrekken, een akkoord ondertekende met patronaat en regering om de "scala mobile", het systeem van automatische loonindexering, af te bouwen. De woede ontladde zich massaal in september met betogingen

waarin de vakbondsleiders het zeer zwaar te verduren kregen. Uit zelfbehoud reageerde de PDS-leiding dubbelzinnig, praatte ze de basis naar de mond zonder de syndicale leiders aan te vallen. Tenslotte waren de basisorganen, zoals de nog altijd bestaande eenheidscomités in de bedrijven, niet sterk genoeg om de syndicale leiders tot een aftocht te dwingen. In de herfst van 1993 namen de syndicale leidingen minder risico en organiseerden ze zoveel mogelijk zelf het verzet tegen besparingsmaatregelen. Ze deden hetzelfde in de herfst van 1994 met massabetogingen tegen de plannen van Lamberto Dini, minister van begroting van Berlusconi, om drastisch te snoeien in de pensioenuitkeringen. Die betogingen bewezen de zeer sterke weerstand binnen de maatschappij tegen elke soberheidspolitiek die als zeer onrechtvaardig wordt ervaren en dat ook is.

Maar toen diezelfde Dini in januari premier werd, kon hij rekenen op de actieve steun van de PDS en op syndicaal "begrip". Wat natuurlijk niet van aard was om tegenover Berlusconi een duidelijk alternatief te vormen.

De PDS zette daarmee een beleid van integratie voort dat ook onder de PCI opgeld maakte. In 1976 liet de PCI zich in de val lokken door Giulio Andreotti die deze electoraal zeer succesrijke partij bij een "nationale meerderheid" betrok rond een monocolore DC-regering in het parlement medegesteund door de PCI. De PCI verloor daardoor veel van haar aantrekking als alternatief en kreeg in 1979 de rekening gepresenteerd in de vorm van zwaar stemmenverlies. Voor het leidende patronaat was dat het signaal voor het begin van een offensief tegen de syndicale verworvenheden: bij Fiat organiseerde de bedrijfsleiding tijdens een stakingsactie een massale anti-syndicale betoging die de vakbonden in het defensief dreef.

Het proces van sociaaldemocratisering bleef zich doorzetten. De grens tussen "regeringsmeerderheid" en "oppositie" vervaagde, de as DC-PSI stond met plezier toe dat de PCI de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers leverde. Er was een herleving van het "trasformismo", het systeem uit vorige eeuw waarbij wisselmeerderheden opduiken naargelang van de belangencoalities.

Het politiek debat dat in de jaren zestig en zeventig de Italiaanse samenleving kenmerkte, ging door het vervagen van het alternatief opdrogen en bereidde aldus de komst van de "a-politicus" Berlusconi voor. In de plaats van de discussies over de grote opties binnen de samenleving, kwamen schijnthema's het "politieke debat" beheersen. De PDS-leiding maakte zich

erg schuldig aan deze wending, bij voorbeeld door in 1993 vooraan te staan in de campagne voor de hervorming van het kiesstelsel. Alsof dergelijke zeer formele en bovendien erg ondemocratische ingrepen wezenlijker problemen weer op de voorgrond konden brengen. De PDS-leiding droeg op die manier een grote verantwoordelijkheid in de vervreemding tussen de massa van de Italianen en de ghetto-activiteiten van de politici.

In diezelfde lijn verleende ze haar steun aan de "technocratische" regering Dini die in genedele een politiek voert die ook maar in de geringste mate "progressief" kan genoemd worden. De PDS steunt Romano Prodi als kandidaat-premier van een anti-Berlusconi coalitie zonder daarbij een duidelijk afgebakend links alternatief programma aan te bieden. Daardoor wordt een verdere personalisatie van de politiek in de hand gewerkt, wat zeer gevaarlijke gevolgen kan hebben bij een zege van Berlusconi die met zijn "plebiscitaire democratie" minstens een even groot gevaar is voor de democratische instellingen, rechten en vrijheden als de Nationale Alliantie, de erfgenamen van Mussolini.

Italianen?

Door deze vervaging van het alternatief, bleef de toestand van "sottogoverno", de toestand waarbij de regering alles in handen laat van machtscentra achter de schermen en de democratische instellingen uitgehold blijven. De werking van die instellingen deed trouwens sterk denken aan veel oorspronkelijke burgerlijke parlementen die ontmoetingscentra van diverse belangengroepen waren. De DC was op zichzelf een coalitie van diverse belangengroepen die elk op hun beurt weer verbonden waren met centra van de "sottogoverno".

Dat versterkte de indruk van een "stato debole", een zwakke staat, wat in de korte geschiedenis van de moderne Italiaanse staat niet erg nieuw was. De eengemaakte Italiaanse staat was van in het begin wel erg gecentraliseerd, maar dat stond zo haaks op de regionale realiteit dat dit enkel het artificieel karakter van die staat beklemtoonde. Ondanks die centralisatie werd geen Italiaans nationaal gevoel gewekt; zelfs onder het fascisme was dit erg kunstmatig. Het débâcle ervan ondermijnde dat gevoel verder. Vandaag voeren Italiaanse historici en politici nog altijd een intens debat over de vraag hoe het komt dat er slechts na de overwinning in de voetbalbeker van 1982 er heel even onder premier Craxi een dergelijk gevoel leek te bestaan.

De zeer zwakke identificatie van de Italiaanse burger met zijn/haar staat hield ook verband met de "zuidelijke kwestie", met het feit dat de Italiaanse staat van 1870 het resultaat was van een "historisch compromis" tussen de noordelijke burgerij en de zuidelijke aristocratie. Waardoor de zuidelijke boerenmassa's in de nieuwe staat enkel een zoveelste bezetter zagen. Alleen het stevig georganiseerde cliëntelisme zette die afkeer om in een medeplichtigheid.

De crisis van dat cliëntelisme was een van de oorzaken die de crisis van 1992-1993 verklaart. De medeplichtigheid kon niet langer op dezelfde schaal afgekocht worden met "gunsten" door de crisis van de overheidsfinanciën.

Er was natuurlijk ook het einde van de Koude Oorlog waardoor vele Italianen niet langer hun neus dichtknepen voor de smeergeldpraktijken en voor de banden tussen politici en de onderwereld. Het anti-communisme was het belangrijkste ideologische cement geweest van de Democrazia Cristiana. Dat cement viel weg, ook voor de Atlantische bewindvoerders was er geen reden meer deze "schurken te beschermen omdat het onze schurken zijn".

Het wegvallen van de binnengrenzen van de Europese Unie was voor het Italiaanse patronaat een reden tot bezorgdheid. Het Italiaanse kapitalisme heeft wel enkele pronkstukken met familiale ondernemingen als Fiat en Olivetti. Maar dat kapitalisme had altijd voor een groot deel geteerd op gemakkelijke overheidsbestellingen. De eerste staalfabriek was opgericht om uitsluitend voor de marine te werken. De aankomende Inter-europese concurrentie baarde deze ondernemers de grootste zorgen. Veel patroons herkenden zich in de kritiek van het Berlusconi-kamp op "Maastricht" en staan achter de eis voor een herziening ervan. Niet de Agnelli's en de De Benedetti's, maar wel het grootste deel van de Italiaanse patroons staan erg huiverig tegenover verdere EU-integratie en willen op zijn minst een "rustpauze".

Het systeem dat ze tot dan toe gekend hadden en in de hand gewerkt hadden, kon hun positie niet terdege verdedigen. Dit probleem is sindsdien verre van opgelost. De leidende kringen, Agnelli en compagnie, hadden de grootste schroom tegenover Berlusconi, een parvenu en vooral een populist die bovendien vooral bezorgd was over zijn persoonlijke zakenbelangen, minder over die van zijn klasse.

Deze burgerij verloor met de christen-democratie echter een belangrijke factor van stabiele verdediging van haar belangen. Sinds 1992 lijkt ze meer en

meer vertrouwen te stellen in "technocratische regeringen" omdat geen enkele partij of coalitie haar stabiliteit én verdediging van haar belangen garandeert. Het wantrouwen tegenover Berlusconi is verre van overwonnen. Vooraanstaande zakenlui uit het noorden en midden van Italië hechten nog het meeste vertrouwen aan een coalitie rond de PDS die in hun ogen het best de sociale vrede kan waarborgen. Middelgrote ondernemers, vooral in het zuiden van Italië, zien vooral in de Nationale Alliantie, gevormd uit de fascistische MSI, de beste waarborg voor hun stabiliteit.

Er zullen de komende maanden en jaren ongetwijfeld nog veel politieke herschikkingen plaats hebben in de vorm van scheuringen, fusies en allianties. De verrechtiging in de maatschappij heeft nog absoluut geen duidelijke vorm, de Italianen verkeren in een fase met grote schommelingen die nog verder in de hand gewerkt worden door de qua programmatische inhoud onduidelijke politieke projecten en de personalisering van de politiek.

Ook de kerkelijke leiding reageert verscheurd op de ontwikkelingen die haar beroofden van de politieke eenheid van de katholieken. Leidende Vaticaanse kringen willen die eenheid, die hen nauw aan het hart ligt, herstellen binnen de "Polo della Libertà" van Berlusconi. Binnen de kerk bestaat nogal verzet tegen deze draai naar een Italiaans thatcherisme waarin de katholieken hun "sociale ziel" zullen verliezen. Bisschop Luigi Bettazzi van Ivrea (de stad van Olivetti) is erg verontrust over die koers. Hij herinnert er terecht aan dat Berlusconi als premier bezig was het "Plan voor democratische renaissance" van de loge P2 uit te voeren, een plan dat een autoritair regime beoogde. Daarin wordt gemikt op de ontbinding van de politieke partijen, de vorming van twee "polen" waarvan de achterban in "clubs" is georganiseerd, het monopolie over de informatie, een presidentieel bewind, politieke controle over de magistratuur. Vorig jaar oordeelde een rechter dat de loge P2 geen illegaal genootschap was. Deze rechter was een vriend van gewezen zevenvoudig premier Giulio Andreotti die binnenkort de ongewilde vedette wordt van een proces waarin de banden tussen politiek en maffia zouden kunnen blootgelegd worden. Zouden kunnen.

